

A high-contrast, graphic illustration in black, white, and red. It depicts a typewriter with two hands. One hand is positioned at the top left, appearing to hold a sheet of paper. The other hand is at the bottom left, with fingers resting on the keyboard. The typewriter's carriage and paper support mechanism are visible in the center. The background is a solid red color, and the typewriter and hands are rendered in black and white with thick outlines.

TEGEN TOTALITARISME

ESSAYS OVER POLITIEK EN LITERATUUR

GEORGE ORWELL

VERTAALD DOOR THOMAS HEIJ

ISVW UITGEVERS

ISVW UITGEVERS

ISVW Uitgevers
Dodeweg 8
3832 RD Leusden
www.isvw.nl

Titel: Tegen totalitarisme
Auteur: George Orwell
Vertaling en vormgeving: Thomas Heij
Correcties: Sabine Holtermann, Florian Jacobs
Omslagbeeld: Octavie Wolters
Druk: Wilco, Amersfoort
Oorspronkelijke titel: *Essays*, Everyman's Library, Alfred A. Knopf /
Penguin Random House, New York, 2002.

1e druk
© ISVW Uitgevers, Leusden 2021
ISBN: 978-90-831215-0-5
NUR: 730

Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. No part of this book may be reproduced in any form, by print, photocopy, microfilm, or any other means without written permission by the publisher.

FSC-papier is papier dat het keurmerk van de FSC mag dragen. Voor dit boek is het FSC-gecertificeerde Munkenprint gebruikt. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid. Een flink deel van de grondstof is afkomstig uit bossen en plantages die worden beheerd volgens de regels van het FSC. Van het andere deel van de grondstof is vastgesteld dat hiervoor geen houtkap in de laatste resten waardevol oerbos (oorspronkelijke bos) heeft plaats gevonden. Dit papier is 100% chloor- en zwavelvrij gebleekt en wordt geleverd door Arctic Paper Munkedals AB, Zweden.

TEGEN TOTALITARISME

essays over politiek en literatuur

GEORGE ORWELL

vertaald en ingeleid
door Thomas Heij

Inhoudsopgave

Inleiding	7
Bespreking van <i>Mein Kampf</i> van Adolf Hitler	21
De grens tussen kunst en propaganda	25
Literatuur en totalitarisme	31
Wells, Hitler en de wereldregering	37
Geld en geweren	45
Denkbeeldig interview met Jonathan Swift	51
Wat is fascisme?	61
Notities over nationalisme	67
Politiek en de Engelse taal	95
Vrijheid van drukpers	117
Vrijheid en geluk	131
Boeken of sigaretten?	137
Bekentenissen van een boekrecensent	143
Politiek versus literatuur	149
Naar Europese eenheid	175
Schrijvers en Leviathan	185

Inleiding

Tegen totalitarisme en voor democratisch socialisme: zo vatte George Orwell – pseudoniem van Eric Arthur Blair (1903-1950) – ooit zelf zijn werk samen. Die typering past uitstekend bij zijn beroemdste fictiewerken, de dystopie *Nineteen Eighty-Four* en de fabel *Animal Farm*, en gaat ook op voor het merendeel van zijn non-fictiewerken.

De essays in *Tegen totalitarisme* zijn een selectie van de opvallendste teksten, in chronologische volgorde, die Orwell in de loop van de jaren veertig schreef als journalist, criticus en politieke commentator. Strikt genomen zijn het niet allemaal essays, maar ook radiotoespraken, columns, boekbesprekingen, een voorwoord en zelfs een denkbeeldig interview. Ze behoren hoe dan ook tot de beste teksten die Orwell schreef. Samen geven ze een goede indruk van de thema's die hem aan het hart gingen: literatuur, politiek en de grens tussen beide.

In deze stukken tekent Orwell een prachtig tijdsbeeld. Hij roept politici en schrijvers ter verantwoording en duidt de stand van zaken in de wereld aan de hand van literaire grootheden. Daarnaast geeft Orwell zijn persoonlijke kijk op tijdloze vragen over kunst, waarheid en oprechtheid, vragen waar iedere schrijver in politieke tijden voor komt te staan. Bovendien zijn veel van Orwells waarschuwingen nog steeds actueel. Want hoewel wij tegenwoordig het Sovjet-totalitarisme niet meer vrezen, zijn soortgelijke neigingen en mechanismen ook in onze tijd nog volop aanwezig. Orwell toont hoe ideologieën en politieke trucs werken, en vooral hoe taal daarbij wordt gebruikt en misbruikt.

Spanje en stalinisme

Orwell maakte drie oorlogen bewust mee: de Spaanse Burgeroorlog, de Tweede Wereldoorlog en het begin van de Koude Oorlog. Die

oorlogen en de bijbehorende politieke omwentelingen vormen de achtergrond van Orwells werk in de jaren veertig.

Misschien wel de belangrijkste vormende ervaring was Orwells (vrijwillige) deelname aan de Spaanse Burgeroorlog. Eind jaren dertig vocht Orwell in Catalonië tegen de fascistische Franco. Hij sloot zich aan bij de POUM, een militie op marxistische leest, waarvan hij de grondslagen niet grondig had onderzocht. De loopgraven waren voor Orwell, die langer was dan de gemiddelde Spanjaard, niet diep genoeg en hij bezweek bijna aan het schot van een sluipschutter. Met een halswond werd hij afgevoerd naar Barcelona. Daar zag hij dat er onderlinge strijd uitbrak tussen de verschillende linkse antifascistische groeperingen – enerzijds de anarchisten en de marxisten/trotskisten waar de POUM bij hoorde, anderzijds de stalinistische communisten. De NKVD, de geheime dienst van de Sovjet-Unie, martelde en vermoordde POUM-oprichter Andreu Nin en betichtte de POUM zelfs van samenzwering met Franco. Orwell wist Barcelona te ontvluchten en keerde maart 1939 terug in Engeland. Twee dagen later won Franco de strijd in Spanje.

Maar ook in zijn thuisland ontdekte Orwell in communistische kringen en onder intellectuelen dezelfde tendensen die hij in Barcelona van dichtbij had leren kennen. Het ging in Engeland weliswaar niet om fysieke oorlogsvoering, maar wel om dezelfde onwaarachtigheid, huichelarij en kritiekloze volgzzaamheid en aanbidding van Stalin. De felle kritiek die Orwell in zijn werken zou leveren op de communisten kunnen we herleiden tot het stalinistische verraad van het socialistische ideaal dat ook Orwell aanhing. Hij zag in dat totalitaire trekken niet alleen onder fascistische maar ook onder linkse intellectuelen te vinden waren.

Orwell in de jaren veertig

Toen de Tweede Wereldoorlog uitbrak, wilde Orwell wederom de wapens oppakken om te strijden tegen de vijand, maar zijn zwakke

gezondheid weerhield hem hiervan. Hij richtte zich op het schrijven. Terwijl de hele wereld ineens stortte, verdeed hij zijn tijd met het schrijven van boekbesprekingen, verzuchtte Orwell in zijn dagboek. Hij vroeg zich af wat een kritische burger in het algemeen en een geëngageerde schrijver in het bijzonder in extreme tijden kan of moet doen.

Zijn bespreking van *Mein Kampf* is een typisch voorbeeld van de kwaliteiten van Orwell. Het in 1940 geschreven stuk is in feite geen boekbespreking, maar een kritiek op de nieuwe Engelse vertaling die Hitler-gezind was en in bredere zin op alle Britten die zo lang hadden weggekeken van wat Hitler werkelijk was. Zij hadden beter moeten weten, en op basis van *Mein Kampf* ook kunnen weten. Met een paar rake zinnen schetst Orwell vervolgens de machtsmechanismen van de nazi's: de psychologische kracht van de nazi-ideologie, de persoonlijkheid van de leider en de steun van het grootkapitaal. Het enge is dat deze mechanismen vandaag de dag nog steeds worden gebruikt – nota bene hetzelfde Duitse automerk dat de nazitop in de jaren dertig bediende, steunt nu een autocraat in Hongarije.

Tussen 1941 en 1943 werkte Orwell voor de BBC en schreef hij nieuwsberichten over de wereldoorlog. Daarnaast vervaardigde hij ook meer literaire stukken die hij zelf voordroeg op de radio. In feite nam Orwell bij de BBC deel aan een propagandaoorlog. India, toen nog onderdeel van het Britse Rijk, werd bedreigd door Japan, en de BBC kreeg de opdracht via radio-uitzendingen de propaganda van de asmogendheden te weerleggen en zo India bij het Britse Rijk te houden. Het is opvallend dat Orwell, een uitgesproken tegenstander van zowel propaganda als de Britse koloniale overheersing, hieraan meewerkte. In een van de stukken die Orwell voor de BBC maakte, 'De grens tussen kunst en propaganda', onderzoekt hij zelfs de grens tussen literatuur en propaganda. Sinds het eind van de negentiende eeuw had de Engelse literatuur in het teken gestaan van 'kunst om-

wille van de kunst' en zich zo ver mogelijk gehouden van de politiek. Maar met de opkomst van Hitler en de economische crisis van de jaren dertig was die opvatting onhoudbaar geworden: 'Je kunt je niet louter esthetisch interesseren voor een ziekte waaraan je sterft; je kunt je niet onpartijdig opstellen tegenover iemand die op het punt staat je keel door te snijden.' Schrijvers die propaganda maakten voor het marxisme en Rusland, werden in 1939 geconfronteerd met het Molotov-Ribbentropact. Het door hen zo verheerlijkte Rusland heulde ineens met de nazi's. Orwell zegt: 'Net zoals veel schrijvers rond 1930 hadden ontdekt dat je nooit werkelijk los kunt komen van eigentijdse gebeurtenissen, zo ontdekten veel schrijvers rond 1939 dat je je intellectuele integriteit niet werkelijk kunt opofferen ten gunste van een politiek credo'.

In 'Literatuur en totalitarisme' bracht Orwell zijn analyse nog een stapje verder. Moderne literatuur is gebaseerd op het vrije autonome individu; precies die individuele vrijheid probeert de totalitaire staat te onderdrukken, om zelf voor te kunnen schrijven wat een individu op welk moment moet denken en voelen. Onder totalitaire omstandigheden is literatuur niet mogelijk. Wie literatuur liefheeft, moet het totalitarisme dus weerstaan – en, waarschuwt Orwell, totalitarisme kan niet alleen in Duitsland, Rusland en Italië, maar overal ter wereld voorkomen.

'Geld en geweren' is een mooie, korte schets van de oorlogstijd; een tijd zonder luxeproducten als modieuze kleding, cosmetica of parfum, waarin bananen een zeldzaamheid zijn. Orwell vat het dilemma van die tijd prachtig samen: 'Toen de oorlog eenmaal was uitgebroken, moest ieder land kiezen tussen geweren en boter.' Anderzijds is Orwells praatje een krachtig pleidooi voor literatuur. Want welk tijdverdrijf is efficiënter en verrijkender dan het lezen van literatuur? En dankzij de goedkope paperbackuitgaves van Penguin en Pelican lezen de Britten opvallend genoeg meer literatuur tijdens de oorlog dan daarvoor, zegt Orwell.

Literaire beliden

Zelf las Orwell graag romans met een maatschappelijke of politieke moraal, van eigentijdse schrijvers maar ook van klassieke auteurs als Dickens en Tolstoj. In de loop van de jaren veertig schreef Orwell verschillende stukken over zijn favoriete auteurs. Vaak waren dat schrijvers die schreven op de grens van literatuur en politiek, zoals H.G. Wells (1866-1946), Jonathan Swift (1667-1745) en Jevgeni Zamjatin (1884-1937). Op ieder van hen is Orwell kritisch, zonder dat hij daarbij zijn bewondering verliest.

In ‘Wells, Hitler en de wereldregering’ stelt Orwell dat de wereld er anders uit zou hebben gezien zonder Wells, maar dat hij voor het begrijpen van de ontwikkelingen in de jaren dertig en veertig veel te rationeel was en al te zeer vertrouwde op de wetenschap. Kort na de publicatie van dit artikel kwam Wells in Londen dineren bij Orwell thuis. Wells was op de hoogte van Orwells kritiek en toverde het stuk na het eten uit zijn zak. Na een volgende kritische publicatie van Orwell verbrak Wells, die meende dat Orwell zijn woorden verdraaide, het contact definitief. Toen Orwell in 1946 een Frans exemplaar van Zamjatins dystopie *Wij* in handen kreeg, concludeerde hij in een bespreking dat de plot wat omslachtig was, maar dat Zamjatin de ‘irrationele kant van het totalitarisme’ wél begreep. *Wij* zou een behoorlijk grote invloed hebben op Orwell bij het schrijven van *Nineteen Eighty-Four*. Een van de ideeën uit *Wij* – dat Zamjatin op zijn beurt vermoedelijk weer aan het verhaal van de Grootinquisiteur van Dostojevski ontleende – was het idee dat een totalitaire staat (individuele) vrijheid opheft ten gunste van geluk. Vandaar ook de titel van Orwells bespreking: ‘Vrijheid en geluk’.

Met Jonathan Swift, wiens *De reizen van Gulliver* Orwell al sinds zijn jeugd koesterde, hield hij in 1942 een denkbeeldig interview. In 1946 volgde een uitgebreid essay. Swift wist volgens Orwell al in 1726 een staat te schetsen die akelig veel leek op de totalitaire staat uit de twintigste eeuw, met wantrouwen, spionage, heksenjachten

Waarin schuilen de verlokkingen van het nationalisme en het fascisme? Hoe worden taal en literatuur gebruikt voor politieke doelen? Wat kun je doen om je eigen schrijfstijl te verbeteren? In *Tegen totalitarisme* lees je de antwoorden van George Orwell op deze vragen.

Orwell toont haarscherp hoe politieke ideologieën werken. Ook bespreekt hij de literaire helden die hem inspireerden bij het schrijven van *Animal Farm* en *1984*. Orwells puntige columns en radio-optredens bevatten waarschuwingen voor duistere politiek, die niets aan actualiteit hebben ingeboet.

Tegen totalitarisme is een selectie van de beste teksten die Orwell schreef als journalist, criticus en politiek commentator – de meeste nu voor het eerst in het Nederlands vertaald.

